

PICTURA PE LEMN DIN COLECȚIA MĂNĂSTIRII VIZANTEA

LELIA PAVEL

În comuna Vizantea-Livezile, la intrare în satul Vizantea Mănăstirească, pe piriul Vizăuțul Mare, se află biserica fostei mănăstiri Vizantea, ctitorită de domnitorul Moldovei — Ieremia Movilă¹. Biserica a fost ridicată pe teritoriul care aparține domniei, așa cum găsim menționat într-un ispisoc de la Petru Voievod prin care, la 7092 (1584), aprilie 18, întărea lui Broștoc, staroste de Putna, un loc pustiu, în ținutul Putnei, „...pe amîndouă Vizăuțele, din muntele Ghergheleului, pînă în dialu Sușiței, cît este loc domnesc”².

Prima mențiune a mănăstirii Vizantea o găsim într-un document din 7120 (1612) martie, 9, prin care Ștefan Voievod întărea „călugărilor de la schitul ce să chiamă Vizantia, pe tot locul de pe amîndouă Vizăuțele, din gura Vizăuțului celui Mic pînă la dealul Răchitașului din ispisoc de cumpărătură de la Petru Vodă și de la Aron Vodă”³.

Dacă la 1584 pe Vizăuțe era un loc pustiu, iar la 1612 apare menționat schitul Vizantea, ca proprietar al acestui teritoriu, putem afirma că mănăstirea datează din timpul domniei lui Ieremia Movilă care a întemeiat-o la începutul secolului al XVII-lea.

Pe un triptic-pomelnic, datînd de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, este menționat în rîndul ctitorilor numele voievodului „Gde po (șters)... Ion Eremia Moghila Voevoda i gpdja ego Elisaftha i ciad ih. Ion Ștefan Voevoda...”⁴, urmînd apoi numele episcopilor, egumenilor, boierilor și al monahilor mănăstirii.

¹ A. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, p. 8, 11, 85, 82, 141, 149; *Monografia județului Putna*, Focșani, 1943, p. 175; C. Bilciurescu, *Mănăstirile și bisericile din România cu notițe istorice și gravuri*, București, 1890, pp. 202—203; E. Giurgea, *Vrancea — ghid turistic*, Editura Sport-turism, București, 1977, p. 93.

² A. Sava, *op. cit.*, p. 7.

³ *Idem*, p. 8.

⁴ *Ibidem*, p. 141.

Ctitoria Movileștilor a fost construită din lemn de stejar pe temelie din bolovani de râu, cu incintă fortificată, menținându-se pînă în anul 1916 cînd a ars, fiind în apropierea frontului austro-ungar.

Astăzi se mai pot vedea doar urmele vechii temelii de piatră, precum și porțiuni din zidurile de incintă foarte înalte pe alocuri și bolta ce asigura intrarea în curtea mănăstirii.

În anul 1777, ca multe alte biserici din țările române, a fost închinată mănăstirii Gregorie de la Muntele Athos, devenind metohul acesteia în timpul domnitorului Grigore Ghica și a mitropolitului Calimah, cum de altfel se menționează în hrisovul ce poartă această dată: „Prin prezentul nostru hrisov Domnesc facem cunoscut celui drept... în dorința de a arăta recunoștința noastră către M-reia Grigorie... a dedica și închina acestei M-ri Grigorie una din M-rele acestei țări, ce sunt independente, ce nu sunt supuse altui loc, numită Visantia în ținutul Putnei, cu toate averile ei mișcătoare și nemișcătoare”⁵.

Așa ne putem explica faptul că la Vizantea apar călugării greci care zidesc din piatră o nouă mănăstire cum de altfel consemnează și pisania de deasupra ușii de intrare în pronaos: „Cu cheltuiala Monahului Visarion 1858”.

Dacă luăm în considerație documentul de închinare menționat mai sus, aflăm că mănăstirea avea „avere mișcătoare și nemișcătoare”, deci era la vremea aceea deținătoare de pămînturi întinse și exploata țărănimea dependentă.

Avînd în vedere că în evul mediu biserica a fost o instituție de bază a societății feudale românești, care avea menirea să întărească această orînduire⁶, ea constituia în același timp o puternică bază socială, un suport ideologic pentru susținerea ființei statelor feudale românești. De aceea domnitorii au dat sprijin substanțial fundațiilor religioase, acestea devenind un mare feudal care se bucura de domenii întinse lucrate cu țărani dependenți, cu venituri ce se asemănau sau le întreceau pe cele ale marii boierimi.

Datorită sprijinului acordat de domni, mănăstirile au devenit în timp scurt adevărate centre economice care exploatau domenii, sate, bălți, păduri, robi și vite.

Așa ne putem explica faptul că mănăstirea Vizantea deținea pămînturi întinse, realitate confirmată și de documentele din 1754 de la Matei Ghica prin care „egumenul de Vizantia” să fie „volhic aș apăra moșea i poenile și gropile de finaț”⁷; anaforoa divanului lui Grigore Ion Calimah din 1768 îi întărea stăpînirea „unui loc ci esti de finaț din lacul cu Loziile...”⁸ sau cartea domnului Grigore Alexandru Ghica din

⁵ C. Bilciurescu, *Op. cit.*, p. 202—203.

⁶ P. P. Panaitescu, V. Costăchel și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVIII)*, Editura Științifică, București, 1957, p. 447.

⁷ A. Sava, *op. cit.*, p. 82.

⁸ *Idem*, p. 99.

1776⁹ prin care întărea dreptul mănăstirii de a stăpîni pămînturile cumpărate de mănăstire și vadul unei mori, danii primite de la staros-tele Putnei pe nume Broștog.

Pe lingă domenii întinse, se bucura și de unele privilegii cum ar fi în cazul nostru dreptul de a exploata petrolul de pe Piriul Păcurii¹⁰.

În afară de înzestrarea cu pămînt, mănăstirile mai primeau danii de la ctitorii lor obiecte care foloseau cultului, dar care aveau și darul de a înfrumuseța interiorul lăcașului de cult.

Biserica de la Vizantea adăpostește o bogată colecție de bunuri culturale, datînd din vremurile întemeierii, cum ar fi: carte veche românească, argintărie de cult și o valoroasă colecție de icoane pe lemn, de care ne vom ocupa în studiul de față.

Pictura pe lemn provine de la vechea catapeteasmă a bisericii înălțate de Ieremia Movilă, încadrîndu-se în stilul pictural al secolului al XVII-lea. Colecția cuprinde un număr de șapte icoane împărătești, zece icoane praznicare, friza apostolilor și un fragment (molena cu chipul Mariei) provenit din coronamentul iconostasului.

Interesante și asupra cărora vom insista sînt icoanele împărătești cu cîmp central și cu scene marginale în număr de douăsprezece, din care fac parte icoanele împărătești „Sfînta Troiță“, „Deisis“ și icoana „Maicii Domnului cu pruncul“. Stratul pictural a fost realizat în culori tempera, avînd ca suport un strat de grund, o pînză care acoperă cele două scînduri din lemn, după un contur incizat în stratul de preparație.

Cîmpul central al icoanei „Sfînta Troiță“ (fig. 1) este dominat de figurile lui Isus și Dumnezeu, înfățișați șezînd pe un tron roșu, fără decorații, întors unul spre celălalt, ținînd cu o mîină o cruce patriarhală. Cel din stînga, înveșmîntat în tunică gri, peste care poartă o mantie roșu-vermillon, execută cu mîna dreaptă semnul alocuțiunii. Conform iconografiei este redat ca un personaj bătrîn, cu pletele și barba albe. În dreapta, Isus înveșmîntat într-o tunică roșie-vișinie, cu mîineci largi, pe deasupra purtînd o mantie gri, ține în mîna stîngă o carte deschisă cu textul în limba slavonă. Cutele veșmintelor sînt marcate cu alb și negru, urmînd structura anatomică a trupurilor.

Chipurile sînt realizate prin utilizarea ocrului, iar contururile la ochi, nas și buze sînt trasate cu negru și roșu.

Capetele sînt încinse de nimburi crucigere, aurii.

În jumătatea superioară apare imaginea Porumbelului — simbolul Sfîntului Duh, iar de o parte și alta a crucii doi îngeri zburînd, redați bust.

În partea inferioară apar două personaje în genunchi, cu privirea îndreptată spre cele două personaje din cîmpul central al icoanei. Adam în veșmînte gri și Eva în tunică roșie, purtînd vâl alb pe cap, sînt dispuși pe un fundal negru. Fondul, chenarul cîmpului central executat în relief, avînd ca elemente decorative funia împletită, sînt aurite.

⁹ A. Sava, *op. cit.*, p. 149.

¹⁰ E. Giurgea, *op. cit.*, p. 93.

Pe cadrul escavat din suport sînt redați 12 apostoli cuprinși în cîmpuri dreptunghiulare, pe fond auriu. Conform iconografiei sînt înfățișați în picioare, bătrîni sau tineri, înveșmîntați în tunici, togi sau feloane, purtînd într-o mină însemnele caracteristice fiecăruia, iar cu cealaltă mină comentînd prezicerile lor.

Pe fondul de aur al cîmpului central, este caligrafiată inscripția, cu roșu, în limba slavonă : „VĂZVIJENIE“, „ISAIA“, și „ARH“ (anghel)

În partea inferioară, în fața celor două personaje întîlnim inscripția care indică numele lor, caligrafiată cu alb pe fond negru „ADAM“ și „IVA“. În cîmpurile aurii ale scenelor marginale apar caligrafiate numele proorocilor, cu roșu, fiind lizibile doar cîteva din ele : Grigorie, Teofan, Pahomie.

Din punct de vedere al conservării, icoana prezintă o degradare avansată, fiind ruptă la colțuri datorită insectelor xilofage care au acționat asupra suportului din lemn transformîndu-l într-un material spongios.

Din aceeași categorie face parte și icoana cu chipul Mîntuitorului (tipul Pantocrator). În cîmpul central (fig. 2) Isus Cristos șezînd pe un jîlt asemănător cu tronurile domnești, ornamentat cu motive geometrice roșii pe fond orange ; cu dreapta face gestul retoriului, iar în stînga, sprijinită pe genunchi, ține o evanghelie deschisă, cu textul caligrafiat în limba slavonă.

Este redat conform iconografiei cu părul și barba împărțite în cele două șuvițe tradiționale. Chipul prelung este pictat cu tonuri de ocră, utilizîndu-se pentru umbre rozul-trandafiriu și brunul. Blicurile ochilor, conturul nasului, al buzelor sînt trasate cu negru și roșu.

Caracteristicile de mai sus amintesc de icoanele bizantine. Este drapat în costum antic, tunică roșie-vișinie, mantie gri, iar cutele veșmintelor sînt marcate cu negru și alb. Capul este încins de nimbul cruciger, auriu, marcat de două cercuri concentrice incizate.

În partea superioară este încadrat de siluetele Mariei și Sfîntului Ioan.

Pe laturile verticale (cadrul săpat în grosimea lemnului) în cele 12 cîmpuri dreptunghiulare sînt înfățișați proorocii, dispuși pe fonduri verzi în jumătatea inferioară și aurii în partea de sus.

Inscripțiile care indică numele personajelor, atît din cîmpul central cît și din cele marginale, nu mai sînt lizibile, dar făcînd parte din același ansamblu cu icoana de mai sus, deducem că ele au fost caligrafiate în aceeași modalitate.

Icoana prezintă fisuri pe linia de îmbinare a scîndurilor și cojiri de straturi (pictural și de preparație).

Ultima din această categorie este icoana Maicii Domnului cu pruncul pe brațul stîng (tipul Hodighitria). Cîmpul central cu chipurile Mariei și ale lui Isus copil au fost refăcute de o mină nepricepută, probabil pe la jumătatea secolului trecut (fig. 3).

Pictura originală se mai păstrează doar în scenele marginale verticale, care redau, pe cei 12 profeți reprezentați pînă la genunchi, pe

fond auriu. Inscripțiile cadrelor marginale se păstrează parțial, fiind caligrafiate cu negru pe fond de aur. Redăm câteva din ele : prooroc Izichii, prooroc Aron, prooroc Eremia, prooroc Zaharia, prooroc Solomon, prooroc Isaia.

Singulară în cadrul colecției de la Vizantea este icoana în care se află redat Sfântul Nicolae (fig. 4). Pictura este executată în tempera, pe un suport de grund, pânză și trei scânduri din lemn, suport întărit de cele două traverse orizontale, îngropate. Același grund a fost aplicat și pe spatele icoanei.

Central, Nicolae cu fața spre privitor, tronează pe jilțul orange, binecuvîntînd în „rit ortodox“ cu mîna dreaptă, iar în stînga ține o carte închisă, ornamentată cu ferecături.

Conform iconografiei este redat ca un personaj bătrîn, cu barba rotundă și părul alb. Volumele carnației sînt realizate în tonuri de ocră, iar conturul ochilor și nasului, blicurile, marcate cu negru.

Poartă un stihar verde cu o decorație florală albă și un felon ocră cu ornamente florale maro. Peste umeri și în față îi cade omoforul vernil decorat cu cruci negre. În acest caz, artistul anonim a fost un bun observator al realității și cînd facem această afirmație avem în atenție tocmai elementele vestimentare care împrumută din sobrietatea și decorația costumului popular.

Chipul sfîntului este încadrat de Isus care-i întinde cartea binecuvîntîndu-l și de Maria care-i oferă omoforul. Capetele sînt încinse de nimburi circulare, aurii. Totul este redat pe un fond brun închis. Marginea este escavată din suport, vopsită în culoare roșu-orange.

De o parte și alta a capului apare inscripția caligrafiată în limba română, caractere chirilice, cu roșu pe fond maro : „S(FE)TII NICOLAI ; ISHS ; MR. (restul ilizibil)“.

În ceea ce privește starea de conservare, se prezintă cu atac inactiv al insectelor xilofage, cojiri de straturi pînă la suport, iar întreaga suprafață este brăzdată de o rețea de cracluri.

Celelalte trei icoane împărătești se încadrează în aceeași categorie a icoanelor cu cîmp central, dar de data aceasta fondul auriu este executat în relief plat, aurit, cu bogate ornamente florale, împrumutînd din stilul Renașterii.⁴¹

Pe icoana „Maicii Domnului cu Pruncul“ (tipul Hodighitria) apare Maria bust, drapată într-o tunică verde cu mînecuțe aurii, peste care poartă maforionul roșu-vișiniu căptușit cu verde, tivit pe margine cu bordură aurie, ținînd pe brațul stîng pe Isus Cristos, care binecuvîntează, avînd în mîna stîngă un rotul (fig. 5). Este înveșmîntat în tunică verde, tivită la gît cu bordură aurie și o mantie ocră. Faldurile veșmintelor sînt sugerate de blicuri aurii.

Volumele carnației sînt realizate prin suprapuneri de straturi de culoare, utilizîndu-se brunul-verziu pentru umbre și ocrul-trandafiriu pentru părțile luminate.

⁴¹ Corlîna Nicolescu, *Icoane vechi românești*, Editura Meridiane, București, 1971, p. 35.

De o parte și de alta a capului, apar siluetele a doi arhangheli înaripați, iar pe marginile verticale, în cadre dreptunghiulare sînt redați cei 12 proroci pe fonduri aurii și verzi, în picioare, ținînd în mîini rotuluri desfășurate și insemne.

Fondul icoanei este executat în relief plat, ornamentat cu decorații florale stilizate, aurite. În aceeași manieră a fost tratată și inscripția : „MR. TU“ amplasată pe marginea superioară.

Aureolele sînt în relief, săpate în grosimea suportului, decorate cu ornamente florale, stilizate și marginea roșie. Pe nimbul lui Isus apar inițialele : „O.O.N.“ în relief plat. Inscripțiile marginale sînt caligrafiate în limba română cu caractere chirilice cu roșu pe fond auriu. Distingem doar cîteva din ele : „APO(STOL) SOLOMON, DAVID“.

Cea de a doua icoană îl înfățișează pe Isus (fig. 6) bust, cu fața spre privitor, ținînd în mîna stîngă o carte deschisă cu textul în limba slavonă, iar cu mîna dreaptă binecuvîntînd, încadrat de Maria și Ioan, bust.

Conform iconografiei este redat cu părul împărțit în cele două șuvițe tradiționale care-i cad pe umeri. Chipul este pictat în ocră, folosindu-se pentru umbre și lumini brunul-verzui și respectiv trandafiriul.

Poartă o tunică roșie și o mantie verde tivită cu galon auriu, cutele veșmintelor fiind marcate cu blicuri aurii.

Făcînd parte din același ansamblu, fondul și aureola sînt sculptate asemenea icoanei Maicii Domnului cu pruncul.

Inscripția : „IS.HS“ apare pe marginea superioară în relief plat, aurită.

Icoana cu chipul Sfintului Nicolae (fig. 7) ni-l redă în picioare, frontal, ținînd în mîna stîngă o carte ornamentată cu ferecături aurii, iar cu dreapta binecuvîntînd în „rit ortodox“. Iconografic este înfățișat ca un personaj bătrîn cu barba și părul albe. Volumele carnației realizate prin utilizarea ocrului și a brunului pentru umbre.

Poartă costum de arhieru ; stiharul este verde închis și epitrahilul auriu ; felonul roșu este ornat cu decorații aurii, tivit pe margine cu bordură brodată, aurie. Pe umeri și în față îi cade omoforul gri, decorat cu cruci aurii. Nebedernița este aurie. Faldurile sînt pictate cu auriu. În jumătatea superioară este încadrat de Isus și Maria susținuți de nori stilizați, oferindu-i cartea binecuvîntîndu-l și respectiv omoforul. Aureolele sînt circulare, aurii, cu marginea formată de două cercuri concentrice incizate în suport.

Fondul în jumătatea inferioară verde ; jumătatea superioară și marginile escavate sînt decorate cu motive florale și frunze stilizate, în relief plat, aurite.

Pe margine, sus, apare inscripția caligrafiată în limba română, caractere chirilice, cu roșu pe fond auriu : „S(FE)TII NICOLAE“ ; „IIS-HS ; MR.TU“.

Cele trei icoane sînt pictate în tempera, pe suport de grund și două scînduri din lemn, întărit de două traverse orizontale, semîngropate.

Din punct de vedere al păstrării și conservării se prezintă cu cojiri de straturi pînă la suport mai ales în partea inferioară, atac al insectelor și cracluri.

Deosebit de interesantă și valoroasă este friza (deși se păstrează fragmentar) apostolilor (fig. 8). Pe un suport din două scinduri de lemn și grund, sint pictați în tempera apostolii, înfățișați pînă la genunchi, purtînd în mîini cărți sau rotuluri, comentîndu-și prezicerile.

Friza conservă chipurile a 11 apostoli, redați în cadre mărginite în partea superioară de arcade semicirculare ce se sprijină pe colonete, săpate în grosimea lemnului. Partea superioară a arcadelor este sculptată în relief, decorată cu motive vegetale (frunze și flori), aurite la fel ca fondul pe care se profilează siluetele apostolilor. Chipurile sint modelate în tonuri de ocră.

Sînt înveșmîntați în tunici și togi realizate într-o cromatică asemănătoare icoanelor împărătești, utilizîndu-se roșul, verdele, ocrul, iar relieful faldurilor marcat de negru și auriu. Aureolele se detașează din fondul de aur prin cercurile pictate cu roșu.

De o parte și de alta a capetelor apar inscripțiile caligrafiate în limba română, caractere chirilice, dar greu lizibile datorită gradului avansat de degradare al icoanei. Suportul din lemn atacat de carii a devenit spongios și foarte fragil.

Provenite de la vechea catapeteasmă, lucrate în aceeași manieră, amintim cele zece icoane de tip praznicar în care sint redat praznicele de peste an, icoane conservate destul de bine.

În concluzie, icoanele păstrate în colecția mănăstirii Vizantea se pot încadra în ansamblul pictural al veacului al XVII-lea, luînd în considerație caracteristicile stilistice, tehnice în care au fost executate, făcînd analogii cu icoane de același tip publicate în lucrările de specialitate¹².

Fac parte din categoria icoanelor cu cîmp central și scene marginale, în care fondul este sculptat, bogat ornamentat cu decorații în relief plat, care stilizează flori și frunze, totul fiind aurit. Aureolele personajelor au fost tratate în aceeași manieră, resimțîndu-se influența occidentală și mai precis a Renașterii.

În Moldova sculptura de acest gen a luat amploare încît „către sfîrșitul secolului al XVI-lea, dar mai ales în veacul următor, artiștii acordă o importanță deosebită fondului și cadrelor icoanelor datorită sculpturii”¹³.

Pictura pe lemn de la Vizantea a păstrat și a transmis peste veacuri măiestria meșterilor iconari din Moldova, ale căror opere reprezintă documente de o inestimabilă valoare pentru patrimoniul cultural național.

¹² C. Nicolescu, *op. cit.*, ; Al. Efremov, *Două icoane din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Revista muzeelor”, 1967, IV, p. 139—142 ; N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie. Icônes*, vol. I, Bucarest, 1934 ; Ana Dobjanschi, *Icoanele lui Radu Diaconu Zugrav*, în „Revista muzeelor”, nr. 1, 1975, p. 52—56.

¹³ C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 22.

LA PEINTURE SUR BOIS DANS LA COLLECTION DU
MONASTÈRE DE VIZANTEA

RÉSUMÉ

Le travail présente la peinture sur le bois gardée dans la collection du monastère de Vizantea, fondation du prince régnant Ieremia Movilă, construite au début du XVII-ème siècle.

Les icônes sur le bois de cette collection font parties de l'ensemble pictural du XVII-ème siècle, prenant en considération les caractéristiques du style et la technique dans laquelle ils ont été exécutés.

La peinture de Vizantea a transmis jusqu'à nos jours l'art de ces peintres d'icônes, dont les oeuvres représentent des vraies valeurs pour le patrimoine culturel national.

Fig. 3 — <http://cimec.ro> / <http://muzeulvrancei.ro> (Iona, Hedighitria).

Fig. 4 — Icoana „Sfintul Nicolae“.

Fig. 5 — Icoana „Maica Domnului cu pruncul” (tipul Hodighitria).

<http://cimec.ro> / <http://muzeulvrancei.ro>

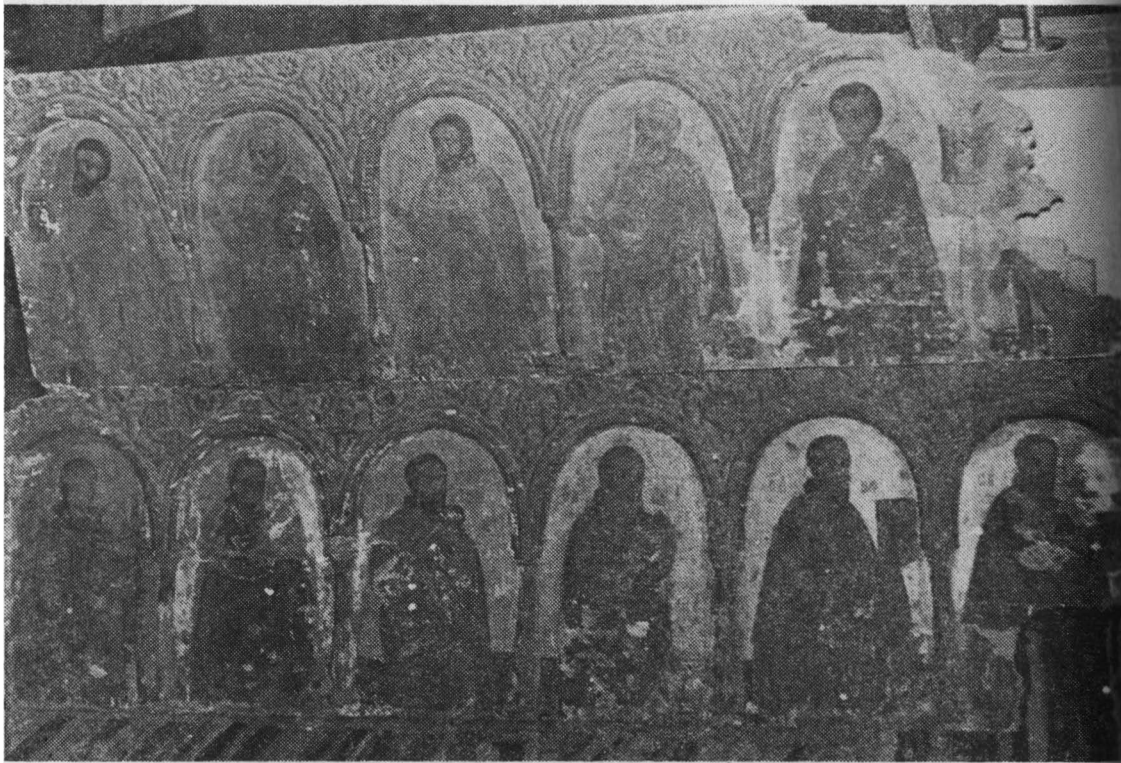

Fig. 8. Frieza apostolilor (fragment ceterpetovisnă).

<http://cimec.ro> / <http://muzeulrancei.ro>